

EN EL CENTENARI DE JOSEPH ROTH. LA NOSTÀLGIA DEL MON PERDUT
Isidor Cònsul

El dia 2 d'agost, quan la torradora canicular d'aquest estiu s'acarnissava despietada per aquests verals nostres, s'acomplí el primer centenari del naixement de Joseph Roth (1894-1939), referència cabdal en la novel·lística europea del segle XX. Era austríac per la banda del pare, jueu rus per part de mare i havia nascut a la regió de Volínia, en un dels límits de l'imperi àustro-hongarès, al vell ducat de Galítzia que actualment és dividit entre Polònia i Ucraïna. Fou hereu d'una terra i d'un esperit de frontera i esdevingué un lúcid testimoni del daltabaix d'Europa entre la desfeta de l'imperi àustro-hongarès, el miratge d'entreguerres i l'anunci pertorbador dels totalitarismes posteriors. La seva vida i la seva obra giraren el neguitós remolí de la dansa de la mort en un imperi que agonitzava. Patí de prop l'ensulsiada passejant-se vuit mesos pels fronts de la primera Guerra Mundial, fou sorprés a Ucraïna per la revolució russa i simpatitzà amb les propostes socialistes fins a desenganyar-se de la posterior experiència soviètica. Va malviure a Viena com a pòtol marginat i féu de corresponsal de premsa en un Berlín desconcertat i rabiós que es posava a punt per a la barbàrie del nazisme. Intuí que s'acostava un esclat poderós menat per mediocres a la recerca d'identitats inexistents i així ho va preveure en la seva primera novel·la, La tela de l'aranya (1923). Just per la mateixa raó, quan Hitler assumí el poder, el novel·lista deixà Berlín i es refugià a París on, corcat per l'alcohol, desesperat per l'enfondrament del món que havia estimat (la Galítzia de la seva infantesa, l'Austria desfeta per la Gran Guerra) i davant d'un futur que preveia funest, optà per suïcidar-se el 27 de maig de 1939. Només li faltaven dos mesos per a complir els quaranta-cinc anys i tres per a l'esclat de la segona Guerra Mundial.

EL SEU MON S'ENFONSAVA

Un gruix important de la novel·lística de Joseph Roth s'encara a a recrear la llarga agonia de l'imperi àustro-hongarès i a mirar d'explicar-se el desllorigador d'aquella Europa jove que personalitza Theodor Lohse, protagonista de La tela de l'aranya, en els anys d'entreguerres. A Hotel Savoy (1924), publicada en català per Laertes, Roth contraposava l'aparença i la realitat, l'aspecte sumptuós d'una esplèndida façana en contrast amb la pobresa interior que hi regna. Tot i amb això, a Hotel Savoy hi plana una altra evidència: el model de vida que assajava de bastir la jove Europa d'entreguerres era pitjor que la que havia estat liquidada el 1918.

L'hotel es converteix en una metàfora ajustada per a caracteritzar un vell món empolainat i decadent, aparent però desfet. Com féu també a La marxa de Radetzky (1932), publicada a Proa en traducció de Joan Valls, entre l'aparador teatral del Corpus a Viena i la realitat d'un imperi que ja feia anys que havia entrat en el remolí agitat de la seva decadència. Tothom pren per un plaga al comte Chojnicki de La marxa de Radetzky, però la seva anàlisi és lúcida i encertada: Aquest imperi ha d'acabar enfonsant-se!. Tan aviat com l'emperador tancarà els ulls caurem trencats en més de cent trossos. Els dels Balcans seran més forts que nosaltres. Cadascun dels pobles de la corona edificarà el seu pestilent Estat, fins i tot els jueus aclamaran un rei a Palestina. A Viena la suor de la democràcia ja fa pudor, un ja no pot passejar pel "Ring". Els treballadors enarboren banderes vermelles i ja no volen treballar.... els capellans donen suport al poble i a les esglésies es predica en txec. La majoria, però, prefereix de viure d'esquena a la realitat, com si ja n'hi hagués prou amb el fet que el vell emperador continui viu, que hi hagi un príncep hereu, que l'exèrcit llueixi uniformes amb els colors reglamentaris i que el poble faci

de bon vassall amb els vestits regionals més diversos.

CIUTADANS DE L'IMPERI

Tot i un evident plantejament crític, en Joseph Roth sembla habitar-hi la nostàlgia del vell imperi àustro-hongarès, no tant com una pàtria en sentit estricte, sinó com la mena de geografia espiritual que havia aconseguit d'interioritzar amb més força. I diria que queda clar, sobretot, en les pàgines de La Marxa de Radetzky -també a La cripta dels Caputxins- que acullen les successives generacions de la família Trotta i representen la continuïtat d'una breu nissaga essencialment vinculada a l'emperador. L'avi, el tinent eslovè Joseph Trotta el salvà de manera fortuïta a la batalla de Solferino, quan Francesc Josep era un emperador gairebé adolescent. I els manuals d'història no deixen clar si li salvà la vida quan estava a punt de ferir-lo una bala italiana o bé l'emperador jovençà, marejat de tanta sang al seu voltant, era a punt de caure en basca desmaiada des de dalt del cavall. L'acció de la batalla, però, suposà, per al tinent Trotta, un ascens a capità, un títol nobiliari i el renom llampant d'heroi de Solferino que passà també als seus descendents. I de l'avi fins al net, l'imperi àustro-hongarès s'anà convertint en un podrímer progressiu i en una enorme carcassa en descomposició: un món que s'acabava sense que molts se n'adonessin, amb una estructura anacrònica que no sabia ni podia assimilar les transformacions socials, els processos accelerats d'industrialització ni la força del centrefugisme de les aspiracions nacionalistes. A Solferino, el 1859, s'inicià tot just una lenta davallada que arribà fins la mateixa mort de Francesc Josep, el 1916. Massa anys per a un emperador que havia començat a regnar als divuit i que, fantasma vivent, no acabà d'anar-se'n fins als vuitanta-sis, quan ja en feia un parell que l'imperi es dessagnava al galop de la Gran Guerra.

De tots aquests canvis, mai no se n'adona el fill de l'heroi de Solferino,

el respectat funcionari Franz Trotta, Cap del Districte d'una petita ciutat de Moràvia. La seva vida rodava el temps lent dels canvis reposats on tot allò que creix necessita temps per a créixer i allò que desapareix també li cal molt de temps per a ser oblidat. En canvi, l'evidència de l'ensulsiada comença a ser evident per al net de l'heroi de Solferino, el tinent Karl-Joseph Trotta, oficial d'un exèrcit caduc i inèficaç, i hereu dels costums fossilitzats de l'antic règim: un exèrcit malmès pel joc, ofegat per l'alcohol i vençut per l'ensopiment, i per la manca d'acció. Un exèrcit esquarterat pels sentiments nacionalistes que permet que els oficials hongaresos celebrin l'assassinat del príncep hereu a Sarajevo i trinquin per la bona nova d'haver mort "el porc".

Els altres títols de Joseph Roth en català són, Job (Novel·la d'un home senzill) i La llegenda del sant bevedor, traduïts per Judith Vilar i presentats en un sol volum per Edicions 62, interioritzen el drama personal i religiós de l'escriptor. A Job, considerada una de les seves peces mestres, refà el mite bíblic, recrea el tou de cultura jueva peixada en la seva infantesa a Galítzia, i construeix una bella poetització narrativa, plena de simbolisme que carrega l'esperança en aquest Job del segle XX al bell mig del desordre religiós i ideològic de l'època que hagué de ballar Joseph Roth. Per la seva banda, La llegenda del sant bevedor participa d'una mateixa semàntica de contingut religiós, i puntejada per una subtilíssima ironia esdevé una bella narració, gairebé un conte màgic, premonitòri de la mort i dels problemes de l'escriptor amb l'alcohol.

Isidor Cònsul